

Просветното дело на Българската Екзархия

Голямото дело и ролята на Българската Екзархия по време и след Турското владичество за жалост е отричано и поругавано не само от основния и враг – Константинополската Патриаршия и гръцката държава, но и в днешни дни от официалната Скопска историческа „наука“. Екзархийското църковно и просветно дело е представяно като „великобугарско“ и натрапено на македонския народ. Дейците му – гении и мъченици на Българското национално и духовно Възраждане са наричани „агенти на Екзархията“ или историческият им образ е изкуствено изкривен, за да ги представят за „херои и борци против бугарщината“. Огромното училищно дело било инструмент за „бугарска пропаганда“.

На тези скандални неистини и манипулации е отговаряно многократно. Тук, в Канада и в частност в Торонто е крайно наложително нашата македоно-българска общност да осъзнае заслугата на Екзархията, за да съществуваме като народ, дори и в границите на три държави. За да има наши македоно-български църкви и да съществуваме като езикова и верска общност. Нека отдадем почит на труда и саможертвата на нашите деди и прадеди под Османско владичество, които вдъхновяваха и бяха опората на Българската Екзархия в двете национални епопеи – против гръцкото духовно робство и за освобождение от Империята. Националната идея не угасна и по време на сръбското иго и после под югославски режим. Поколенията преди нас изстрадаха свободата и правото си да тачат историческата истина за прослава на роден език и вяра, против лъжата и оклеветяването на Българското национално възраждане и светлата страница в него – Просветното дело на Екзархията.

В следващите месеци ще се спрем на това огромно демократично движение, оглавено и умело ръководено от Екзархията.

Васил Попвасилев

Първа Част – Под турска власт

С установяването на Екзархията, положението в българските училища основно се промени. Османското правителство даде на Екзархията същите привилегии, с които векове наред се ползваше изключително само Константинополската гръцка Патриаршия. Според Екзархийския Устав (1871 г.) Смесеният Екзархийски Съвет се задължаваше да „основава и ръководи горни и долни степени училища във всички епархии на Екзархията, както и българско училище в района на Константинопол; да продължава да се грижи за развитието и

подобряване на нивото на българския език и книжнина, за основаване на български печатници и издателства, за учредяване на български вестник.

Смесеният Екзархийски Съвет също се задължава да въведе най-висок стандарт научна литература и учебници по нравственост, да назначи подходящи просветени учители и в цялост да предприеме всички необходими мерки за развитие на образованието във всички български епархии, то да стане главен инструмент за интелектуалното и духовно издигане на българите.“ (Член 98 от Екзархийския Устав)

Така, след дълга и упорита борба, българският народ започна да се освобождава от настойничеството на Константинополската Патриаршия, не само по отношение на църковни въпроси, но и в области като култура и образование. Екзархията се издигна като главен организатор и ръководител на народната просвета. Главна цел беше изграждането на единство в организацията на българските училища, обща учебна програма и обща система на настоятелства. Учителските съвети бяха също под покровителство на Екзархията. Тези съвети играеха роля на „регионални законодателни органи в областта на образованието, както и съветници на Просветния отдел на Екзархията и на Смесените съвети към всяка епархия.“

През 1874 г. беше създаден Централен Екзархийски Съвет по просветата, който пое отговорност за образователното дело в цялата Екзархия. Екзархията подпомагаше материално по-бедните училища, най-вече в Македония. Средствата за това се събираха от дарения в църквите. Начало поставиха Учителските съюзи в епархиите Мелник, Неврокоп и Драма за издигане на образованието в цялата Неврокопска Митрополия. Същите учителски съюзи призоваха Екзархията да въведе тази практика навсякъде в българските епархии.

Екзархията възнамеряваше да основе висше училище с богословски отдел в Цариград, но събитията през 1875 и 1876 г. попречиха на тази инициатива. Все пак с нейна помощ бяха основани богословски училища в манастирите в Лясково (Пловдивско) и Самоков. Екзархията подпомогна също много младежи и девойки да продължат образованието си в чужбина, предимно в Русия.

Значението на просветното дело на Екзархията в периода до освобождението на Княжеството от Османско владичество се изразява в следното:

1. След учредяване на Екзархията българските училища се освободиха от настойничеството на гръцките духовници. Те бяха официално признати от Османските власти като „училища на българския народ“.
2. След даване на права на Екзархията да организира и ръководи просветното дело на българското население в рамките на Османската Империя, се сложи край на всички опити на турските власти да посягат върху независимостта на българските училища.

3. В действията си в областта на образованието Екзархията се водеше от идеите на Просвещението и съществено подпомогна националното събуждане и възраждане на българския народ и патриотичното възпитание на българската младеж. Екзархията също послужи за разпространение между българите на принадлежност към славянството и привързаност към братския руски народ.
4. Екзархията централизира управлението на училищата, но по отношение на тяхната вътрешна организация и управа следваше позициите и съвета на местното население, на дейци, настоятели и учители. Екзархията не изостави просветните традиции на Българското Национално Възраждане, напротив – изцяло ги възприе и приложи в действие.
5. Тя положи много усилия за общия подем на училищата за да отговарят на изискванията за съвременно образование.

Използвани материали:

1. *Българската Екзархия и службата и на Народното просветно и културно дело*, София, 1960, р. 20.
2. Патриарх Кирил Български, *Екзарх Антим Първи*, София, 1916, р. 673.
3. Educational Work of the Bulgarian Exarchate, *Dimiter Donchev*, Balkanika, Volume VI, number 2, 1972